

Hoe geven groepsleerkrachten op Vreedzame scholen invulling aan burgerschapsvorming?

Elsemieke van Merriënboer

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING
AAN BURGERSCHAPSVORMING?

**Hoe geven groepsleerkrachten op Vreedzame scholen invulling aan
burgerschapsvorming?**

Elsemieke van Merriënboer

studentnummer: 3111601

Masterthesis Maatschappelijke Opvoedingsvraagstukken/Pedagogiek

Universiteit Utrecht, 21 juni 2010

Thesisdocent: drs. Sophie Verhoeven

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

Samenvatting

*Door afname in sociale cohesie, een toename in pluriformiteit en het aantal geweldplegingen in Nederland, dreigt de samenhang in de maatschappij te verminderen. Democratie, in de vorm van burgerschapsvorming, kan zorgen voor een hernieuwing in samenhang en dient te worden gestimuleerd in het onderwijs. Hierbij is een grote rol weggelegd voor groepsleerkrachten in het basisonderwijs. **Methodologie:** in dit onderzoek is, door middel van het afnemen van interviews, onderzocht hoe groepsleerkrachten die werken met het programma de Vreedzame School, burgerschapsvorming in de praktijk toepassen. Aan de hand van drie vignetten (over autonomie, aanpassing en sociale betrokkenheid) is gekeken welke burgerschapswaarden leerkrachten het meest toepassen in de klas. Ook is bepaald welk type burgerschap (individualistisch/calculerend, aanpassingsgericht of kritisch-democratisch) groepsleerkrachten het meest nastreven. Tevens is er een onderscheid aangebracht tussen groepsleerkrachten in onder-, midden- en bovenbouw. **Resultaten:** het merendeel van de groepsleerkrachten in dit onderzoek was, voor dit onderzoek, niet bekend met de term burgerschapsvorming. Het programma de Vreedzame School biedt volgens hen een ondersteunende rol bij burgerschapsvorming. Groepsleerkrachten in de onderbouw besteden voornamelijk aandacht aan aanpassingsgericht burgerschap. In de middenbouw vinden groepsleerkrachten met name kritisch-democratisch burgerschap belangrijk. In de bovenbouw ligt de verdeling tussen de typen ongeveer gelijk. **Conclusie:** de groepsleerkracht speelt een sterke rol bij burgerschapsvorming. Er dient in het programma van de Vreedzame School meer aandacht worden besteed aan uitleg van het begrip burgerschapsvorming en op welke manier dit toegepast kan worden. Uit dit onderzoek blijkt dat veel groepsleerkrachten niet bekend zijn met de term burgerschapsvorming, maar het wel toepassen.*

Trefwoorden:burgerschapsvorming; groepsleerkrachten basisonderwijs; de Vreedzame School

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

Abstract

*Through a decrease in social cohesion an increase in both multiformity and the amount of violence in the Netherlands, it seems that the cohesion in the society is disappearing. Democracy, in the shape of citizenship education, can offer cohesion and needs to be stimulated in education. Primary school teachers play a big part in this. **Methodology:** in this study, interviews have been carried out to examine how Dutch teachers, who work with the program 'de Vreedzame School', implement citizenship education in their classrooms. With three vignettes, which described citizenship values in autonomy, adjustment and social involvement, there has been examined which values the teachers found the most important. There has also been determined which type of citizenship (individualistic, adapting or critical democratic) teachers aimed for. A distinction has been made between teachers who taught children from the age of 4 to 6, 6 to 9 and 9 to 12. **Results:** most teachers were, before this study, not familiar with the phrase citizenship education. According to the teachers, the program 'de Vreedzame School' supported citizenship education. Teachers who taught children from the age of 4 to 6 mostly aimed for adapting citizenship. Teachers who taught children from the age of 6 to 9 mostly chose critical democratic citizenship. Teachers who taught children from the age of 9 to 12 chose the three types almost evenly. **Conclusions:** primary school teachers play a big part in citizenship education. More attention needs to be paid to the explanation of citizenship education in the program of 'de Vreedzame School'. Although most teachers did not know the phrase citizenship education, they did apply citizenship education in the classroom.*

Keywords: citizenship education, primary school teachers, 'de Vreedzame School'

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

Inleiding

Het belang van een democratische rechtsstaat

Afname in sociale cohesie, groeiende pluriformiteit en een toename in normoverschrijdende gedragingen zoals geweldpleging, dit zijn trends die zich momenteel in veel westerse landen voordoen (Oser & Veugelers, 2008). Zo ook in de Nederlandse maatschappij. De sociale betrokkenheid in de Nederlandse samenleving neemt de laatste jaren af, waardoor de binding tussen mensen lossier wordt en individualisering toeneemt (Schnabel & De Hart, 2008). Mensen zijn minder vaak lid van verenigingen, zoals kerken, vakbonden en politieke partijen en zetten zich tevens minder vaak in als vrijwilliger (Van Den Broek, De Haan & De Hart, 2007). Met name jongeren zijn minder vaak actief als vrijwilliger.

De oplossing voor deze vermindering in cohesie dient te worden gezocht in de samenleving zelf (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid [WRR], 2003). De democratische rechtstaat speelt hierbij een belangrijke rol. Door stimulering van democratie, met de daarbij behorende normen en waarden, kan een gemeenschappelijk kader ontstaan, waarin pluriformiteit kan blijven bestaan. Om dit te kunnen bereiken moet democratie worden gezien als een *way of life* (Dewey, 1966). Dit betekent dat democratie niet alleen moet worden gezien als een politiek begrip, maar als iets wat terugkomt in de alledaagse omgangsvormen en sociale verhoudingen (De Winter, 2004). In een democratische rechtstaat worden onder andere verschillen erkend, discrimineert men niet, is er sociale verantwoordelijkheid en worden conflicten op een vreedzame manier opgelost. Deze democratische manier van samenleven komt niet vanzelf, maar zal gestimuleerd moeten worden via burgerschapsvorming om zo burgers te interesseren voor en te betrekken bij de democratie (De Winter, 2004).

De rol van het basisonderwijs bij burgerschapsvorming

Het onderwijs speelt een belangrijke rol bij burgerschapsvorming. In het basisonderwijs kunnen kinderen al op jonge leeftijd kennis maken met leeftijdsgenootjes van andere culturen en overtuigingen, waardoor de basisschool een geschikt instituut is voor waardeoverdracht (WRR, 2003). Daarnaast brengen kinderen in het basisonderwijs per jaar minimaal 940 uur per jaar op school door (Inspectie van het Onderwijs, n.d.). Het basisonderwijs heeft dus een groot aandeel in de pedagogische taak voor burgerschapsvorming. Door het toepassen van burgerschapsvorming kan het basisonderwijs bijdragen aan een stimulering van actieve participatie en aan het democratiseren van de samenleving (Giroux, 2001). Om te zorgen dat burgerschapsvorming een kans van slagen

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

heeft, zullen huidige onderwijsprioriteiten moeten worden verlegd. Het is niet voldoende wanneer basisscholen zich voornamelijk richten op academische prestaties (Kahne & Westheimer, 2003). Basisscholen zullen vroeg moeten beginnen met burgerschapsvorming en de school zal daarbij moeten worden gezien als een democratisch instituut (White, 1999). In veel Europese landen wordt in het basisonderwijs reeds aandacht besteed aan burgerschapsvorming. Zoals in Engeland en Frankrijk door *citizenship education* en *éducation civique* (Eurydice, 2005). Dit houdt onder meer in dat er uitwisseling plaatsvindt met andere basisscholen en leerlingen vrijwilligerswerk of korte stages uitvoeren. In Nederland is tot voor kort weinig expliciete aandacht besteed aan burgerschapsvorming (Bronneman-Helmes & Zeijl, 2008).

Overheid en burgerschapsvorming

Eind 2005 is de Eerste en Tweede Kamer akkoord gegaan met het wetsvoorstel, waarin het primair en voortgezet onderwijs verplicht worden gesteld om te voldoen aan actief burgerschap en sociale integratie (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2005). Actief burgerschap en sociale integratie houden in dat scholen hun leerlingen moeten stimuleren in het actief deel uit maken van de maatschappij. Leerlingen dienen een bijdrage te leveren aan de samenleving, ongeacht culturele of etnische achtergrond (Inspectie van het Onderwijs, 2006). Als het gaat om het aanbod in actief burgerschap en sociale integratie in het basisonderwijs, dienen basisscholen zich te richten op de volgende punten: het bijbrengen van kennis over de Nederlandse en Europese staatsinrichting, het bijbrengen van kennis over de verschillende geestelijke stromingen in de Nederlandse maatschappij, leerlingen aanleren om respectvol met elkaar om te gaan volgens de aanvaarde waarden en normen, leerlingen aanleren om sociaal redzaam te worden en tot slot moeten leerlingen leren met zorg om te gaan met elkaar en het milieu (Inspectie van het Onderwijs, 2006). De overheid geeft richtlijnen aan waarbinnen scholen zich moeten houden, maar de concrete invulling van actief burgerschap en sociale integratie is aan henzelf (Bron, 2006). Door de ruimte die de overheid geeft aan basisscholen houdt zij rekening met het normatieve karakter dat burgerschapsvorming heeft (Ten Dam, Geijsel, Reumerman & Ledoux, in press).

Typen burgerschap

Burgerschapsvorming is een begrip dat op verschillende manieren kan worden ingevuld. In de literatuur worden verschillende burgerschapstypen aangeduid. De invulling bij deze burgerschapstypen is afhankelijk van de doelstellingen die worden benadrukt. Westheimer en Kahne (2004) identificeren drie typen burgerschap, die toegepast worden in

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

Amerikaanse en Canadese educatieprogramma's. Allereerst de persoonlijk verantwoordelijke burger. Bij deze vorm van burgerschap is het belangrijk dat burgers een goed karakter hebben en zich aan de wet houden. De meeste educatieprogramma's in de Verenigde Staten en Canada richten zich op dit type. Het tweede type is de participerende burger. Bij deze vorm is het belangrijk dat de burger actief participeert in de samenleving en leiderschapsposities inneemt om sociale problemen te kunnen veranderen. Het laatste burgerschapstype is de sociaal rechtvaardig georiënteerde burger. Deze burger probeert sociale problemen en ongelijkheden aan te pakken door verder te kijken dan oppervlakkige oorzaken. Structuren en systemen die de oorzaak zijn van ongelijkheid worden aangepakt.

Naast deze drie typen, afkomstig uit de Amerikaanse en Canadese situatie, zijn er ook drie gelijksoortige typen burgerschap, die getoetst zijn in de Nederlandse onderwijssituatie (Leenders & Veugelers, 2004). Deze typen zijn respectievelijk: individualiserend/calculerend burgerschap, aanpassingsgericht burgerschap en kritisch-democratisch burgerschap. Deze typen hebben met elkaar gemeen, dat ze allen passen binnen een democratische samenleving. Het verschil tussen de typen zit met name in hoe de burger zich tot die democratische samenleving verhoudt. Bij individualiserend burgerschap staan zelfontplooiing en individuele rechten centraal. Hierbinnen spelen de waarden kritisch denken, een eigen mening vormen en zelfstandigheid een belangrijke rol. Deze vorm van burgerschap kan in het extreme geval leiden tot een individualistische burger die zich niet bezig houdt met het algemeen belang, maar voornamelijk met zijn of haar eigenbelang. Het tweede type burgerschap is aanpassingsgericht burgerschap. Hierbij past de burger zich aan, aan de gemeenschap waartoe hij of zij behoort. In tegenstelling tot het individualistische burgerschap is bij dit type het algemeen belang belangrijker dan het eigenbelang. Waarden als goede manieren, gehoorzaamheid en regelmaat en structuur staan centraal. Het vormen van een goed karakter is bij dit type belangrijk (zie bijvoorbeeld Lickona, 1996). Het derde type is kritisch-democratisch burgerschap. Bij dit type komen de waarden van het individualistische en het aanpassingsgerichte type bij elkaar. Zowel individuele ontplooiing als het algemeen belang staan centraal. Waarden als zelfstandigheid en sociale betrokkenheid spelen bij kritisch-democratisch burgerschap een belangrijke rol. De burger heeft een kritische houding tegenover de maatschappij en kan zich inleven in verschillende perspectieven. Leenders en Veugelers (2004) spreken hun voorkeur voor een sterkere nadruk van kritisch democratisch burgerschap in het Nederlands onderwijs. Ook de overheid streeft dit type na met de wet op actief burgerschap en sociale integratie. Kritisch-democratisch burgerschap past goed bij het

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

Nederlandse meritocratische basisonderwijs, waarin iedereen de kans heeft om onderwijs te volgen (Leenders, Veugelers & De Kat, 2008).

De drie typen burgerschap zijn idealen die basisscholen kunnen nastreven. In de praktijk zullen scholen combinaties van deze typen toepassen, waarbij zij een specifieke nadruk kunnen leggen op een bepaald type (Leenders & Veugelers, 2004).

De rol van de groepsleerkracht bij burgerschapsvorming

De rol van de groepsleerkracht bij burgerschapsvorming in het basisonderwijs moet niet onderschat worden (Bron, 2006). Als het gaat om burgerschapsvorming zijn het voornamelijk de groepsleerkrachten die vormgeven aan deze pedagogische taak in het onderwijs (Veugelers & De Kat, 2003). In hun manier van lesgeven kunnen zij democratisch gedrag bij leerlingen bevorderen of juist verminderen (Ravitch, 1991).

Het is belangrijk dat groepsleerkrachten burgerschapsvorming verpakken in een vorm die relevant en significant is voor de leerlingen. Wanneer dit het geval is pakken de leerlingen de overgebrachte kennis sneller op (Veugelers & Vedder, 2003). Burgerschapsvorming dient contextueel toegepast te worden (Komalasari, 2009). Dit houdt in dat de groepsleerkrachten burgerschap in verschillende lessen en contexten (zoals bijvoorbeeld in de klas en op het schoolplein) terug laten komen. Hierdoor is het voor de leerlingen gemakkelijker om stof die ze op school leren te relateren aan hun eigen leven. Op deze manier leren zij sneller kritisch en creatief denken. Tevens is het belangrijk dat de groepsleerkracht een moreel rolmodel is voor de leerlingen (Lickona, 1997). Een groepsleerkracht heeft een sterke voorbeeldfunctie tegenover leerlingen, met name in hoe burgerschapswaarden in de praktijk moeten worden uitgevoerd. De waarden en gedragingen die groepsleerkrachten willen overbrengen op leerlingen, moeten door henzelf worden uitgedragen. Daarnaast is het belangrijk dat de groepsleerkracht bij burgerschapsvorming positief gedrag bevordert en leerlingen verantwoordelijk laat zijn voor de groep. De groepsleerkracht dient actieve participatie bij de leerlingen te stimuleren (Veugelers & Vedder, 2003). Wanneer leerlingen actief kunnen participeren in bijvoorbeeld het maken van regels in de klas, zijn deze regels niet van bovenaf opgelegd, maar worden het overeenkomsten tussen de groepsleerkracht en de leerling. Hierdoor wordt het gemakkelijker voor zowel de leerling als de groepsleerkracht om zich aan de regels te houden. Tot slot speelt het karakter van de groepsleerkracht een grote rol bij bevordering van burgerschapsvorming. Vaak wordt bij burgerschapsvorming, door groepsleerkrachten een nadruk gelegd op waarden die zijzelf belangrijk vinden (Veugelers & Vedder, 2003). Om kritisch-democratisch burgerschap te kunnen bevorderen is het belangrijk

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

een variëteit aan waarden te laten zien. Groepsleerkrachten dienen, volgens Veugelers & Vedder (2003), vast te stellen welk type burgerschap zij willen stimuleren bij hun leerlingen en een daarbij behorende pedagogische lesmethode te vinden om de waarden van dat type over te brengen.

Uit onderzoek naar de invulling van burgerschapsvorming in lesmethodes voor het basisonderwijs, kwam naar voren dat weinig lesmethodes zich op alle aspecten van burgerschapsvorming richten (Thijs, 2008). De lesmethode de Vreedzame School richtte zich, samen met het programma Democratie van binnenuit, op veel van de onderzochte burgerschapsaspecten. De Vreedzame School richt zich hierbij met name op het ontwikkelen van een democratische gemeenschap en minder op expliciete kennisoverdracht over burgerschap.

De rol van het programma de Vreedzame School bij burgerschapsvorming

De Vreedzame School is een lesprogramma voor het basisonderwijs dat zich richt op het verbeteren van het sociale en emotionele klimaat op de school (Pauw & Van Sonderen, 2006). Door leerlingen onder andere te leren luisteren naar elkaar en hun communicatievaardigheden te verbeteren, kunnen misverstanden bij conflicten worden voorkomen en verbetert het sociale klimaat. Op een Vreedzame School wordt de school gezien als een gemeenschap, die dient als een oefenplaats voor democratie. In deze gemeenschap wordt op een positieve manier met elkaar omgegaan, worden verschillen geaccepteerd en voelt iedereen zich betrokken en verantwoordelijk voor elkaar. Leerlingen hebben binnen de school een stem en kunnen invloed uitoefenen op hun leeromgeving en eigen ontwikkeling.

Conflictoplossing is binnen de Vreedzame School een belangrijk uitgangspunt. Conflicten worden opgelost door mediatie. Dit houdt in dat conflicten tussen leerlingen worden bemiddeld door mediators. Dit kunnen leerkrachten, maar ook leeftijdsgenoten zijn. Een aantal leerlingen uit groep 7 en 8 wordt daarvoor opgeleid tot leerlingmediator. Deze manier van conflictbemiddeling zorgt voor een afname in het aantal conflicten op basisscholen en vergroot het gevoel van autonomie onder leerlingen (Johnson, Johnson, Dudley, & Aicikgoz, 1992).

Een keer per week worden Vreedzame Schoollessen gegeven. De invulling en inhoud van het lesprogramma verschilt per groep. In de onderbouw (groep 1 en 2) gaan de lessen, voornamelijk over gevoelens en saamhorigheid. Vanaf groep 3 tot en met groep 5 worden de lessen uitgebreid met de blokken 'communicatie en mediatie'. In de bovenbouw (groep 6, 7

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

en 8) worden de lessen uitgebreid in onder andere het aanleren van het mediatiestappenplan. Groep 8 heeft een speciaal lesprogramma, waarbij aandacht wordt besteed aan afscheid nemen van de basisschool. Gedurende de hele basisschooltijd worden waarden gestimuleerd die sociale betrokkenheid, gemeenschapszin en het algemeen belang bevorderen. Bijvoorbeeld in de blokken ‘onze klas’ en ‘anders en toch samen’.

Bij het programma de Vreedzame School staat de groepsleerkracht centraal (Pauw & Van Sonderen, 2006). Groepsleerkrachten moeten er sterk op letten dat zij de gewenste gedragingen van leerlingen zelf ook uitleven en op die manier model staan. Zo is het belangrijk dat groepsleerkrachten de leerlingen bedankt, ze keuzes geeft en ze zelfstandig laat zijn. Het is hierbij ook belangrijk dat de groepsleerkracht zelf conflicten op de juiste manier oplost. Daarnaast is het belangrijk dat Vreedzame Schoollessen schoolbreed worden toegepast en in verschillende lessen terugkomt. Het is van belang dat de groepsleerkracht *teachable moments* benut. Dit zijn situaties waarin de groepsleerkracht niet nadrukkelijk met een Vreedzame Schoolles bezig is, maar waarin waarden van de Vreedzame School goed door de groepsleerkracht kunnen worden benadrukt en herhaald. Bijvoorbeeld wanneer er tijdens de rekenles een conflict tussen leerlingen ontstaat. Ook is het binnen de Vreedzame School belangrijk dat leerlingen zich verantwoordelijk voelen. Dit kan worden bereikt door leerlingen bijvoorbeeld te laten participeren en meebeslissen in het maken van klassenregels.

Momenteel wordt het basislesprogramma de Vreedzame School vernieuwd, waardoor er in het programma meer aandacht zal komen voor burgerschapsvorming, coöperatief leren, woordenschat, ouderbetrokkenheid en levensbeschouwing. Daarnaast wordt het programma uitgebreid met een verdieping in democratisch burgerschap. Deze verdieping bestaat uit een drietal modules: leerlingparticipatie, groepsvergadering en diversiteit. De module leerlingparticipatie richt zich op het vergroten van de verantwoordelijkheid van leerlingen in de klas en op school. Om dit te bereiken kunnen er bijvoorbeeld commissies of een leerlingenraad worden opgericht. Bij de module groepsvergadering worden groepsvergaderingen ingevoerd. In deze vergaderingen kunnen leerlingen op een democratische manier meebeslissen over onderwerpen die hen aangaan. De module culturele diversiteit gaat over het omgaan met verschillen. Er wordt op een positieve manier omgegaan met verschillen en er wordt gewerkt aan een open houding tegenover anders zijn. Het vernieuwde basisprogramma en de verdieping in democratisch burgerschap sluiten, vanwege een nadruk op het algemeen belang en individuele ontplooiing, goed aan bij kritisch-democratisch burgerschap. Leerlingen worden gezien als lid van de schoolgemeenschap

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

(algemeen belang) en worden gestimuleerd om problemen aan de orde te stellen en op te lossen (individuele ontplooiing). Het huidige Vreedzame School basisprogramma, dat momenteel door het merendeel van de scholen¹ die werken met de methode wordt gebruikt, besteedt eveneens aandacht aan kritisch-democratische waarden (bijvoorbeeld in het omgaan met verschillen en het stimuleren van de eigen mening in het blok gevoelens), zij het in sommige gevallen minder expliciet.

Vraagstelling

Concluderend kan gesteld worden dat het basisonderwijs en met name de groepsleerkracht, een belangrijke rol speelt bij het bevorderen van burgerschapsvorming. Het is daarom relevant om te onderzoeken hoe groepsleerkrachten burgerschapsvorming invullen. De burgerschapsmodellen en de drie burgerschapstypen, beschreven in het onderzoek van Leenders, Veugelers en De Kat (2008) dienen daarbij als uitgangspunt. In hun onderzoek is de invulling van burgerschapswaarden door leerkrachten in het middelbaar onderwijs bekeken. In dit onderzoek zal worden gekeken naar het basisonderwijs en specifiek naar Vreedzame Scholen. Dit, omdat de waarden van het programma van de Vreedzame School passen bij kritisch-democratisch burgerschap. Daarnaast kan, door middel van dit onderzoek, het programma de Vreedzame School op het gebied van burgerschapsvorming verder ontwikkeld worden

De vraagstelling van dit onderzoek is: *Hoe vullen groepsleerkrachten uit de onder- midden- en bovenbouw van het basisonderwijs, die werken met het programma de Vreedzame School, burgerschapsvorming in en hoe uit zich dit in de klas?*

De onderzoeksvragen hierbij zijn:

1. Welke definitie van burgerschap hanteren groepsleerkrachten uit onder- midden- en bovenbouw en welke burgerschapswaarden vinden zij belangrijk bij het uitvoeren van hun lessen?
2. Welke rol speelt de Vreedzame School volgens de groepsleerkrachten uit onder- midden en bovenbouw bij burgerschapsvorming?
3. Welk type burgerschap van Leenders en Veugelers (2004) vinden groepsleerkrachten uit onder- midden- en bovenbouw het meest belangrijk bij het uitvoeren van hun lessen?

Verwachtingen

Verwacht wordt dat groepsleerkrachten weten wat het begrip burgerschap inhoudt en

¹ Inmiddels werkt meer dan de helft van alle basisscholen in Utrecht met het programma de Vreedzame School. In de rest van Nederland werken nog eens 400 scholen met het programma (Eduniek, 2010).

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

daarbij hun eigen definitie onder woorden kunnen brengen. Dit, omdat er in het programma van de Vreedzame School, zowel het vernieuwde als de huidige programma, aandacht wordt besteed aan burgerschapswaarden. Daarnaast wordt verwacht dat de groepsleerkrachten overwegend kiezen voor kritisch-democratisch burgerschap, omdat de waarden uit dit type burgerschap (zoals autonomie en sociale betrokkenheid) ook terugkomen in het programma van de Vreedzame School.

Bij het beantwoorden van de onderzoeksvragen wordt onderscheid gemaakt tussen groepsleerkrachten uit de onder- midden- en bovenbouw. Dit, omdat leerlingen uit de midden- en bovenbouw op een hoger niveau van moreel redeneren zitten in vergelijking tot kinderen uit de onderbouw (Kohlberg, 1973). Hierdoor zullen groepsleerkrachten in de midden- en bovenbouw wellicht een andere invulling aan burgerschap geven in vergelijking tot de onderbouw. Er wordt verwacht dat er in de bovenbouw door de groepsleerkracht meer aandacht kan worden besteed aan waarden als zelfstandigheid, verantwoordelijkheid en sociale betrokkenheid, vanwege het hogere niveau in morele redentatie. Daarnaast is de invulling van het programma van de Vreedzame School in de onder- midden- en bovenbouw verschillend. In de middenbouw wordt er, in vergelijking met de onderbouw, meer aandacht besteed aan communicatie en mediatie, waardoor er wellicht meer nadruk wordt gelegd op zelfstandigheid en verantwoordelijkheid voor de gemeenschap. In de bovenbouw komt mediatie nadrukkelijk naar voren, waardoor verwacht wordt dat groepsleerkrachten in deze groepen, in vergelijking met de onder- en middenbouw, het meeste nadruk leggen op zelfstandigheid en verantwoordelijkheid (Johnson, Johnson, Dudley, & Aicikgoz, 1992).

Methodologie

Steekproef en respondenten

Voor dit onderzoek zijn negen Vreedzame basisscholen uit verschillende regio's van Nederland met een sneeuwbal methode benaderd. Deze sneeuwbal methode hield in, dat per basisschool een groepsleerkracht voor het onderzoek werd benaderd. Na instemming met het onderzoek werden door deze groepsleerkracht andere groepsleerkrachten, werkzaam op dezelfde basisschool, benaderd die mee wilden werken aan het onderzoek. Met behulp van deze methode konden in een relatief korte tijd veel respondenten benaderd worden (Boeije, 2005). De basisscholen en groepsleerkrachten zijn benaderd via eigen ingangen en netwerken. Bij het benaderen van de groepsleerkrachten werd een gelijke verdeling nagestreefd tussen groepsleerkrachten uit de onder- (groep 1 en 2), midden- (groep 3, 4 en 5) en bovenbouw (groep 6, 7 en 8). Deze verdeling was wenselijk, aangezien de inhoud van de lesmethode de

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

Vreedzame School in deze drie bouwen verschillend is. In totaal hebben veertien groepsleerkrachten, afkomstig van vijf basisscholen, aan dit onderzoek meegewerkt. Basisscholen die het onderzoeksverzoek hebben afgewezen, gaven aan dat zij, naar hun mening, te vaak benaderd werden voor onderzoeken en ‘onderzoeksmoe’ zijn.

De belangrijkste kenmerken van de participerende basisscholen en groepsleerkrachten zijn vermeld in tabel 1. De verdeling man-vrouw lag bij de groepsleerkrachten uit dit onderzoek op 1 op 7. Deze verdeling komt ongeveer overeen met de onderwijspraktijk op basisscholen. In het Nederlandse basisonderwijs is gemiddeld 80% vrouw en 20% man (Driessen & Doesborgh, 2004). Gemiddeld waren de groepsleerkrachten 22 jaar werkzaam in het basisonderwijs, met een minimum van 5 jaar en een maximum van 38 jaar. Vier groepsleerkrachten gaven les in de onderbouw, vijf in de middenbouw en vijf in de bovenbouw. Gemiddeld hadden de scholen 4,6 jaar ervaring met het programma de Vreedzame School, met een minimum van 2 en een maximum van 10 jaar.

Tabel 1.

Achtergrondkenmerken school en groepsleerkrachten

Basisschool	Kenmerken (locatie, sociaaleconomische status[SES], schoolidentiteit, schoolgrootte, aantal jaar werkzaam met Vreedzame School)	Groepsleerkracht	Kenmerken (sekse, onder- midden- bovenbouw, aantal jaar werkzaam als groepsleerkracht)
A ²	Grote stad Laag SES Openbare basisschool +- 150 leerlingen Werkt 10 jaar met de Vreedzame School	1.	Vrouw, middenbouw, 33 jaar werkzaam als groepsleerkracht
		2.	Vrouw, bovenbouw, 5 jaar werkzaam als groepsleerkracht
B	Middelgrote stad Gemiddeld SES Katholieke basisschool +- 250 leerlingen Werkt 4 jaar met de Vreedzame School	3.	Vrouw, onderbouw, 33 jaar werkzaam als groepsleerkracht
		4.	Man, bovenbouw, 29 jaar werkzaam als groepsleerkracht
C	Grote stad Hoog SES	5.	Vrouw, middenbouw, 12 jaar werkzaam als groepsleerkracht

² Deze basisschool volgde het vernieuwde programma van de Vreedzame School dat uitgegeven is in 2010. De overige basisscholen volgden, op het moment van het onderzoek, het lesprogramma van de Vreedzame School dat uitgegeven is in 2006.

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

	Protestants-christelijke basisschool +- 350 leerlingen Werkt 3 jaar met de Vreedzame School	6.	Vrouw, middenbouw, 23 jaar werkzaam als groepsleerkracht
		7.	Man, bovenbouw, 39 jaar werkzaam als groepsleerkracht
		8.	Vrouw, bovenbouw, 8 jaar werkzaam als groepsleerkracht
D	Grote stad Gemiddeld SES Protestants-christelijke basisschool +-200 leerlingen Werkt 4 jaar met de Vreedzame School	9.	Vrouw, middenbouw, 29 jaar werkzaam als groepsleerkracht
		10.	Vrouw, onderbouw, 30 jaar leerkracht
		11.	Vrouw, middenbouw, 20 jaar leerkracht
		12.	Vrouw, bovenbouw, 5 jaar, leerkracht
E	Middelgrote stad Laag SES Katholieke basisschool Schoolgrootte: +- 500 leerlingen Werkt 2 jaar met de Vreedzame School	13.	Vrouw, onderbouw, 8 jaar leerkracht
		14.	Vrouw, onderbouw, 30 jaar leerkracht

Instrument

In dit onderzoek zijn semi-gestructureerde interviews afgenomen. Dit hield in dat er zowel open als gesloten vragen gesteld werden. Door middel van interviews konden ervaringen van respondenten achterhaald worden (Boeije, 2005). De interviews zijn afgenomen met een topiclijst (zie bijlage 1), die de volgende opbouw had: achtergrondkenmerken, algemene vragen over burgerschapsvorming en tot slot drie vignetten over burgerschapsvorming. Bij de algemene vragen over burgerschapsvorming werd, aan de groepsleerkrachten, gevraagd naar hun definitie van burgerschapsvorming³ en op welke manier zij dit concreet toepasten in de klas. Vervolgens werden er drie vignetten (zie bijlage 2) voorgelegd. Deze vignetten bestonden uit kort omschreven verhaaltjes, met een gesloten einde, waarin een overkoepelende burgerschapswaarde centraal stond. Allereerst werd een vignet over autonomiewaarden voorgelegd, daarna een vignet over aanpassingswaarden en tot

³ Wanneer een groepsleerkracht niet bekend was met de term burgerschapsvorming werd door de onderzoeker uitgelegd dat burgerschapsvorming een begrip is wat meerdere invullingen kent en wat onder meer gaat over de manier waarop door de school aandacht besteed wordt aan het participeren van leerlingen in de samenleving.

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

slot een vignet met waarden over sociale betrokkenheid. In tabel 2 is de uitwerking van deze overkoepelende burgerschapswaarden te zien.

Tabel 2 Inhoud vignetten burgerschapsvorming

Overkoepelende waarde	Uitwerking
Autonomie	Zelfstandigheid Vormen van eigen mening Kritisch denken Omgaan met kritiek Onderbouwen van afwijkende mening
Aanpassing	Goede manieren Eerlijkheid Vertrouwen Regelmaat en structuur Zelfdiscipline Gehoorzaamheid
Sociale betrokkenheid	Betrokkenheid bij lief en leed van anderen Solidariteit Rekening houden met anderen Respect voor andersdenkenden Rechtvaardigheid

Leenders, Veugelers en De Kat (2008)

De drie vignetten zijn één voor één voorgelegd aan de groepsleerkrachten. Aan de groepsleerkracht werd gevraagd om het vignet te lezen. Daarna werd gevraagd naar een eerste reactie van de groepsleerkracht op het vignet. Vervolgens werd gevraagd welke waarden de groepsleerkracht het meest aanspraken en hoe zij dit concreet toepasten in de klas. Ook werd gevraagd naar de rol van de Vreedzame School bij het uitvoeren van de, in het vignet beschreven, waarden. Nadat de drie vignetten gelezen en besproken waren werd gevraagd welke twee vignetten de groepsleerkracht het meest belangrijk vond. Aan de hand van deze keuze van de groepsleerkracht en de verdere inhoud van het interview⁴ werd vastgesteld welk van de drie burgerschapstypen de groepsleerkracht nastreefde. Deze drie burgerschapstypen bestaan uit een combinatie van twee overkoepelende burgerschapswaarden die in de vignetten zijn beschreven. De uitwerking van de drie burgerschapstypen staan vermeld in tabel 3.

⁴ Om vast te stellen of de inhoud van het interview overeenkwam met de gekozen burgerschapswaarden, werd gekeken bij welk twee vignetten, met overkoepelende burgerschapswaarden autonomie, aanpassing en sociale betrokkenheid, de groepsleerkrachten aangaven dat zij deze waarden zeer belangrijk te vonden en vaak in de klas toe te pasten.

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

Tabel 3 Burgerschapstypen gerelateerd aan burgerschapswaarden

Type burgerschap	Burgerschapswaarden
Individualiserend/calculerend	Autonomie
	Aanpassing
Aanpassingsgericht	Aanpassing
	Sociale betrokkenheid
Kritisch-democratisch	Sociale betrokkenheid
	Autonomie

Leenders en Veugelers (2004)

Onderzoeksprocedure

In dit onderzoek zijn individuele interviews met veertien groepsleerkrachten afgenomen. Een interview duurde gemiddeld 45 minuten. De rol van de onderzoeker tijdens de interviews was te typeren als non-participerend. Bij de start van elk interview, werd benadrukt dat de gegevens geanonimiseerd zouden worden. Daarnaast hebben de groepsleerkrachten de mogelijkheid gekregen om de getranscribeerde interviews en resultaten in te zien.

Data-analyse

De interviews zijn getranscribeerd en daarna gecodeerd en geanalyseerd met het data-analyseringsprogramma MaxQda. Enkele belangrijke codes waren: ‘verantwoordelijkheid’ en ‘zelfstandigheid’ (geclusterd onder autonomie), ‘regels en afspraken’ en ‘eerlijkheid’ (geclusterd onder aanpassing), ‘groepsgevoel’ en ‘rekening houden met anderen’ (geclusterd onder sociale betrokkenheid).

Betrouwbaarheid en validiteit

In dit onderzoek is, vanwege de sneeuwbal methode, een doelgerichte selectie uitgevoerd, waardoor de gegevens niet geheel representatief zijn. Het onderzoek draagt wel bij aan het inzicht krijgen over praktijkervaringen van groepsleerkrachten met burgerschapsvorming. Vanwege de kleine onderzoeksgroep is de betrouwbaarheid niet erg hoog te noemen. Echter, de onderzoekshandelingen zijn zorgvuldig gedocumenteerd voor vervolgonderzoek. Dit verhoogt de kans op betrouwbaar onderzoek (Landsheer, 't Hart, De Goede & Van Dijk, 2003). Verder is dit onderzoek gebaseerd op bestaande burgerschapmodellen die getoetst zijn in de Nederlandse onderwijssituatie (Leenders, Veugelers & De Kat, 2008; Leenders & Veugelers, 2004), waardoor de interne validiteit is verhoogd. De externe validiteit van dit onderzoek is, door doelgerichte selectie, minder hoog. Slechts generalisatie op lokaal niveau is mogelijk.

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

Resultaten

In dit gedeelte zullen de belangrijkste bevindingen van dit onderzoek worden besproken. Deze zijn opgedeeld aan de hand van de onderzoeksvragen: burgerschapsdefinitie van de groepsleerkrachten, de rol van het lesprogramma de Vreedzame School bij burgerschapsvorming en het type burgerschapsvorming dat de groepsleerkrachten belangrijk vinden. Daarna zal naar het verschil in burgerschapsinvulling en burgerschapstypen tussen onder-, midden- en bovenbouw worden gekeken. Tot slot wordt de rol van de houding van de groepsleerkracht bij burgerschapsvorming besproken.

Burgerschapsdefinitie

Een opvallende bevinding is dat zeven van de veertien groepsleerkrachten niet bekend waren met de term burgerschapsvorming. Deze groepsleerkrachten gaven les in de onder- en middenbouw. Gemiddeld hebben zij drie jaar ervaring met het programma de Vreedzame School. Groepsleerkrachten die niet bekend waren met de term vermeldden in de interviews, na een korte uitleg van de term burgerschapsvorming door de onderzoeker, dat zij burgerschapsvorming vaak onbewust toepasten, door in te spelen op situaties die zich daarvoor lenen in de klas. Een voorbeeld hiervan is dat de groepsleerkracht de leerlingen aanspreekt wanneer zij een andere taal als vreemd zien:

“Gisteren keken we naar een filmpje naar aanleiding van het Joodse Paasfeest. Daar werd dus Hebreeuws gesproken. Dan zitten ze eerst een beetje te gniffelen. Maar daarna krijgen we een gesprek over andere talen. We hebben hier een jongetje die spreekt Zuid-Afrikaans. Een meisje, haar vader komt uit Oeganda. Dus we kregen het over andere talen. Nou dan heb je zoiets van o ja. Ja het is niet gek. Het is alleen onbekend. We weten eigenlijk al, er zijn veel meer mensen die andere talen spreken” (Respondent 9, Vrouw, middenbouw)

De zeven groepsleerkrachten die bekend waren met de term burgerschapsvorming, hadden gemiddeld vijf jaar ervaring met het programma de Vreedzame School. Twee van deze zeven groepsleerkrachten gaven les op een basisschool met het aanvullend lesprogramma van de Vreedzame School.

Het merendeel van de groepsleerkrachten stond positief tegenover burgerschapsvorming en vond de school een belangrijke rol spelen bij de opvoeding van de leerlingen. Er waren echter ook twee groepsleerkrachten die minder positief stonden tegenover burgerschapsvorming. Zij waren van mening dat burgerschapsvorming teveel tijd vergde. Daarnaast vonden zij burgerschapsvorming niet onder de taak van de school vallen. Dit waren beiden groepsleerkrachten die, aan het begin van het interview, aangaven niet

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

bekend te zijn met de term burgerschapsvorming.

“Dus ik denk dat het best heel goed is. Het is alleen wel weer iets wat op ons bordje komt. Dat vind ik wel moeilijk. Want eigenlijk is het ook wel iets wat ook bij ouders eh hoort te liggen. Maar ik ik ik ben er niet van, dat ik zeg van, niet doen of zo. Maar ik vind het wel moeilijk dat het weer op ons bordje komt. Ja. Dat het eh weer iets is dat bij ons terecht komt. Terwijl wij ons moeten richten eigenlijk op taal, rekenen en de belangrijke vakken.” (Respondent 8, vrouw, bovenbouw).

In het algemeen gedeelte van het interview, waar aan de groepsleerkrachten gevraagd werd naar hun burgerschapsdefinitie en invulling, gaven weinig groepsleerkrachten uitgebreide antwoorden. De belangrijkste burgerschapswaarden die zij noemden waren goede manieren, normen en waarden, bijbrengen van respect voor verschillen, zelfstandigheid en verantwoordelijkheid. Ook het bijbrengen weerbaarheid vonden de groepsleerkrachten belangrijk. Zoals ook onderstaande groepsleerkracht uit groep 2 verwoordt.

“Ik denk een stukje weerbaarheid, op een goede manier weerbaar zijn. [...]Ik heb toevallig gisteren in groep 8 ingevallen. Dus dan zit het weer even vers op je netvlies. Maar dan valt me op dat heel weinig kinderen eh ja eisen aan zichzelf stellen. Die leggen heel veel dingen buiten zichzelf. En het ligt aan alles en iedereen, behalve eh hun eigen rol. En ik dat dat ook gewoon een taak is om mee te geven in de opvoeding als school zijnde. Van ja je hebt zelf ook een heel belangrijke rol in hoe mensen op je reageren. Maar ook, ja, als je het een beetje ver wil schoppen in de maatschappij, dan zul je toch ook moeten beginnen met leren iets belangrijk te vinden.”
(Respondent 13, vrouw, onderbouw)

De twee groepsleerkrachten die het aanvullend lesprogramma van de Vreedzame School volgden konden concreet aangeven wat volgens hen burgerschapsvorming inhield. Zij gaven onder andere aan dat de groepsvergaderingen aansloten bij burgerschapsvorming, doordat de leerlingen hierin leerden om naar elkaar te luisteren en zich te verplaatsen in een ander.

Een aantal groepsleerkrachten gaven tijdens het verwoorden van hun burgerschapsdefinitie aan, dat enkele waarden, volgens hen, voornamelijk door de ouders dienden te worden gestimuleerd. Dit was bijvoorbeeld het geval bij de waarde goede manieren. Vijf groepsleerkrachten waren hierbij van mening dat het de taak van de ouders is om goede manieren bij te brengen. Deze groepsleerkrachten hadden gemiddeld drie jaar ervaring met het programma de Vreedzame School. De overige groepsleerkrachten vertelden dat de school een belangrijke rol speelt bij bijvoorbeeld het stimuleren van goede manieren.

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

Rol van het programma de Vreedzame School bij burgerschapsvorming

Wanneer gevraagd werd naar hun definitie en invulling van burgerschapsvorming spraken de groepsleerkrachten vaak over de rol van het programma de Vreedzame School. Dit programma is volgens hen sterk ondersteunend bij burgerschapsvorming, met name door conflictoplossing. Een aantal groepsleerkrachten spraken, wanneer gevraagd werd naar de rol van de Vreedzame School bij burgerschapsvorming, ook over het sociale klimaat en de school als gemeenschap. Dit waren voornamelijk groepsleerkrachten die bekend waren met de term burgerschapsvorming.

“Eigenlijk hoort dat [burgerschapsvorming] heel erg bij de Vreedzame School in mijn optiek. Dat je ‘goede’ mensen maakt. Laat zien hoe je dingen oplost, hoe je dingen met elkaar bespreekt. Je bouwt eigenlijk een soort klein maatschappijtje na in de klas. Tenminste, dat is wat ik ook heel erg merkte bij burgerschapsvorming, dat je leert hoe je tot een besluit komt. Of hoe je beslissingen maakt. Ja en dat is wel heel leuk om te zien.” (respondent 2, vrouw, bovenbouw)

De groepsleerkrachten kwamen met meer concrete voorbeelden van de rol van de Vreedzame School bij burgerschapsvorming, toen zij de drie achtereenvolgende vignetten over autonomiewaarden, aanpassingswaarden en waarden over sociale betrokkenheid voorgelegd kregen. De groepsleerkrachten zagen zowel autonomie- als aanpassingswaarden en waarden met betrekking tot sociale betrokkenheid terug in het programma de Vreedzame School. Volgens de groepsleerkrachten draagt het programma voornamelijk bij aan de waarden: het vormen van een eigen mening, het bieden van een veilig klimaat, samen regels en afspraken maken, respect hebben voor verschillen en tot slot het creëren van een groepsgevoel. Deze autonomiewaarden, aanpassingswaarden en waarden gericht op sociale betrokkenheid, komen, volgens de groepsleerkrachten, op verschillende manieren tot uiting in het lesprogramma de Vreedzame School.

Zo wordt de autonomiewaarde, het vormen van een eigen mening, gestimuleerd in de toepassing van bijvoorbeeld het aanleren van ‘ik-boodschappen’ bij leerlingen. Er wordt ze geleerd om uit te leggen wat zij willen. Bij kleuters wordt het vormen van een eigen mening gestimuleerd door het toepassen van een vertelkruk. Hierdoor kunnen zij gemakkelijker hun eigen mening verwoorden. In onderstaand fragment licht een groepsleerkracht dit toe.

“Daardoor ga je heel bewust met kinderen in gesprek. We hebben bijvoorbeeld een binnenkomer van de Vreedzame School: de vertelkruk. Bij ons eh die kikker en eh die poes. Dat zijn bij ons de vertelkrukken. En eh

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

dan merk je inderdaad ook dat als kinderen op die vertelkruk zitten, dat ze een andere positie gaan innemen. En nu is het zelfs al zo als kinderen dan iets willen vertellen in de kring, dat er soms kinderen zijn die zeggen van 'dan wil ik wel op de vertelkruk zitten'. En voor de andere kinderen is het ook al heel duidelijk van 'o als iemand op de vertelkruk zit, dan gaat het over 1 onderwerp'. Omdat dat bij kleuter nog heel lastig kan zijn. Dat helpt. Kinderen zijn ook heel erg gefocust.' (Respondent 13, vrouw, onderbouw).

Aanpassingswaarden komen, volgens de groepsleerkrachten, in de Vreedzame School tot uiting door het bieden van een veilig klimaat. Dit uit zich doordat alle kinderen bij binnenkomst in het schoolgebouw en in de klas een hand van de groepsleerkracht krijgen. Hierdoor krijgen ze het gevoel dat ze erbij horen en er toe doen. Tevens draagt de Vreedzame School, volgens de groepsleerkrachten, bij aan burgerschapsvorming door het invoeren van klassentaken en afspraken. Iedereen in de klas heeft een taakje. Deze kunnen variëren van schriften uitdelen tot vegen. De taakjes wisselen, zodat iedereen een keer voor elke taak verantwoordelijk is geweest. Door deze klassentaken worden leerlingen, volgens de groepsleerkrachten, verantwoordelijk gemaakt voor hun omgeving.

"Er wordt bij de Vreedzame School ook geleerd dat ze een taak krijgen. Zodat ze verantwoordelijk gemaakt worden voor hun eigen omgeving. Want we zijn met elkaar een groep en dat is alleen maar fijn als het voor iedereen fijn is. En wanneer is het voor iedereen fijn? Als de boel opgeruimd is, als je alles kunt vinden wat je nodig hebt. Ze worden daarin verantwoordelijk gemaakt." (Respondent 9, vrouw, middenbouw).

Bij burgerschapswaarden over sociale betrokkenheid zagen de groepsleerkrachten de Vreedzame School voornamelijk terug in de waarden rekening houden met anderen en respect opbrengen voor verschillen. Er wordt, volgens de groepsleerkrachten, binnen de Vreedzame School sterk benadrukt dat je anders mag zijn.

"Want een heel belangrijk aspect van de Vreedzame School is dat je respect hebt voor een ander. Ook al ziet die er bijvoorbeeld heel anders uit. Ook al ben je paars, groen of geel dat maakt niet uit. Of ben je blind, doof of zit je in een rolstoel een mens mag er zijn. Dus dat wordt in de Vreedzame School ook benadrukt. Dat je anders mag zijn. En daar hebben we het met de kinderen ook wel over. We hebben ook kinderen met een andere huidskleur. Opeens gaan ze dat ook zien bij die kleintjes. Van 'o jij bent wel heel erg bruin en je blijft bruin, ook in de winter. Hoe kan dat nou?' En dan praten we er over. Van die komt uit een ander land of zijn moeder komt uit een ander land. Nou prima." (Respondent 3, vrouw, onderbouw)

Tevens zorgt de Vreedzame School er, volgens de groepsleerkrachten, voor dat het groepsgevoel zichtbaarder wordt in de klas, zoals ook onderstaande groepsleerkracht uitlegt.

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

“Ja het maakt het zichtbaarder. In het verleden probeerde je ook wel van je nieuwe groep een groep te creëren, maar door die Vreedzame School is het denk ik wel eh zichtbaarder. Door hele visuele dingen, doordat je zegt we hangen al onze foto's aan de deur. Dus iedereen ziet wie het is. En dan merk je van dat gaat door de hele school. Dus is het veel duidelijker. En als er nu een nieuw kind komt, zeggen de anderen al gauw, 'die moet ook met zijn foto daar want die hoort nu ook bij onze groep'. Ja daar merk je het wel aan.” (Respondent 10, vrouw, onderbouw)

Naast het stimuleren van autonomiewaarden, aanpassingswaarden en waarden over sociale betrokkenheid, stimuleert het programma de Vreedzame School burgerschapsvorming door het aanreiken van rollenspellen. Volgens de groepsleerkrachten kunnen burgerschapswaarden op die manier gemakkelijker gestimuleerd worden. Tijdens die rollenspellen kunnen kinderen oefenen wat de juiste manier is om bijvoorbeeld een conflict op te lossen.

De Vreedzame School is, volgens de groepsleerkrachten, niet de enige lesmethode die bijdraagt aan burgerschapsvorming. De lesmethoden Taakspel, Trefwoord en Nieuwsbegrip dragen volgens hen hier ook aan bij.

Burgerschapstype

Aangezien het type burgerschap afhankelijk is van welke burgerschapswaarden de groepsleerkracht belangrijk vindt, zullen achtereenvolgend reacties op de autonomiewaarden, de aanpassingswaarden en de waarden gericht op sociale betrokkenheid, besproken worden.

Allereerst de reacties op de autonomiewaarden. De waarden in dit vignet (zelfstandigheid, vormen van een eigen mening, kritisch denken, omgaan met kritiek, onderbouwen van afwijkende mening) sprak de meeste groepsleerkrachten aan. Een enkele groepsleerkracht miste bij dit vignet het groepsgevoel en vond dat deze invulling te individueel gericht was. De waarde zelfstandigheid werd bijvoorbeeld toegepast doordat kinderen zelf problemen in de klas moeten oplossen. In het onderstaande fragment werkt de lerares met een stoplicht in de klas, zodat de kinderen weten wanneer ze zelfstandig moeten werken en wanneer niet.

“Eh ja dat is dus een onderdeel van het programma van de week. Dat we eh zelfstandig werken met de kinderen. Dus daar gebruiken we het stoplicht voor. En dan weten de kinderen als het eh op oranje staat dan mogen we de juffrouw niet storen. Dan kan ik bezig zijn met een groepje. En dan moeten ze zelf de dingen oplossen. Of bewaren totdat ik eh het stoplicht op groen zet. En dat ze dan wel hun probleempjes voor kunnen leggen. Dus dan moeten ze ook van te voren bedenken dat ze zelfstandig door kunnen werken zonder hulp van de juf.” (Respondent 14, vrouw, onderbouw).

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

De reacties op aanpassingswaarden (goede manieren, eerlijkheid, vertrouwen, regelmaat en structuur, zelfdiscipline en gehoorzaamheid) waren tegengesteld. De helft van de groepsleerkrachten konden zich identificeren met alle aanpassingswaarden in het vignet. Zij vermeldden dat deze waarden terugkomen in het alledaagse lesgeven. De andere helft van de participanten stoorden zich aan de waarde gehoorzaamheid. Dit waren groepsleerkrachten die lesgeven in de midden- en bovenbouw. Voor hen gaf deze waarde een eenrichtingsverkeer vanuit de groepsleerkracht weer, waarbij de leerling weinig inbreng heeft. Zoals ook onderstaande groepsleerkracht uitlegt.

“Wat me wel opvalt is dat gehoor, ja gehoorzamen. Dat vind ik een beetje een heftig woord. Ja natuurlijk wil je wel graag dat ze gehoorzamen. Maar ik vind dat ze vooral moeten weten waarom het is. Zodat ze het ook inzien eh waarom het nut heeft. En of dat het nou zo zeer met gehoorzamen te maken heeft. Ik vind meer dat het van, dat het uit zichzelf moet komen. Dat ze als je met zijn allen door elkaar praat, gewoon niet handig is. En dat ze daar meer van doordrongen moeten zijn.” (Respondent 8, vrouw, bovenbouw).

Eerlijkheid en vertrouwen wordt voornamelijk gestimuleerd door situaties die zich daarvoor lenen, aan te grijpen. In onderstaand fragment wordt door een lerares gesproken over een jongetje dat aan zijn groep durfde te vertellen dat hij concentratieproblemen heeft.

“Ze durven meestal wel eerlijk te zijn. Een voorbeeld daarvan, van laatst, was een jongetje die heel erg moeite had om zich te concentreren. Daar ging hij aan werken. En dat eh hij dat ook gezegd heeft tegen de klas dat hij dat heel erg moeilijk vond. En hij heeft gevraagd of zij hem wilde helpen daarbij. Dat is eigenlijk eerlijk en vertrouwen. Vertrouwen dat je dat mag zeggen en je kan helemaal eerlijk zijn in wat je aan de kinderen vraagt. En het gaat ook echt al heel veel beter met hem. Ook, omdat hij iets kan veranderen in zijn gedrag, of iets heeft kunnen veranderen in zijn concentratie. En daar maak je dan ook de groep verantwoordelijk voor. We zorgen met elkaar dat het met iedereen goed gaat.” (Respondent 2, vrouw, bovenbouw).

Tot slot de reacties van de groepsleerkrachten op de waarden gericht op sociale betrokkenheid. Deze waarden waren respectievelijk betrokkenheid bij lief en leed van anderen, solidariteit, rekening houden met anderen, respect voor andersdenkenden en rechtvaardigheid. De meeste groepsleerkrachten lieten zich positief uit over het merendeel van deze waarden. Slechts de waarde solidariteit riep bij twee groepsleerkrachten ideeën op die zij niet bij burgerschapsvorming vonden horen.

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

“Het is mooi om solidair te zijn, maar wel tot een bepaalde hoogte. Je moet ook wel zorgen dat je eerlijk blijft. Want we hebben ook wel een eh cultuur en dat is eigenlijk de straatcultuur. Waarbij iedereen elkaar het hand boven het hoofd houdt. En dat is eh niet wat ik zou willen. En wat ik ook niet bij burgerschapsvorming vind horen.” (Respondent 2, vrouw, bovenbouw)

Alle geïnterviewde groepsleerkrachten vonden het erg belangrijk dat leerlingen sociaal betrokken zijn. En dit stimuleerden zij ook in de klas. Voornamelijk door situaties die zich daarvoor lenen aan te grijpen.

“Sociaal betrokken vind ik ook belangrijk. Wij beginnen 's morgens in een kring en af en toe is er eh een stoel leeg. En dan zeg ik van 'die is ziek'. Dan praten we daarover. Of als er iets gebeurd in het leven van een van de kinderen. Als er een oma overlijdt of een andere belangrijke gebeurtenis. Dan staan we daar ook even bij stil. Dan denken we daar aan.” (Respondent 3, vrouw, onderbouw).

Na deze bespreking van de burgerschapswaarden autonomie, aanpassing en sociale betrokkenheid. Werd de groepsleerkrachten gevraagd twee overkoepelend burgerschapswaarden te kiezen, waarvan zij vonden dat deze in de klas het meest belangrijk zijn. In tabel 4 is te zien hoeveel groepsleerkrachten voor welke overkoepelende burgerschapswaarden hebben gekozen en welk bijbehorend burgerschapstype zij het meest belangrijk vonden.

Tabel 4 Gekozen burgerschapstypen

Burgerschapstype	Gekozen door groepsleerkrachten (met respondentnummer):
Individualiserend/calculerend	6, 8, 10, 12
Aanpassingsgericht	2, 3, 4, 14
Kritisch-democratisch	1, 5, 7, 9, 11, 13

In de tabel is te zien dat zes groepsleerkrachten kozen voor kritisch-democratisch burgerschap. Dit type bevat burgerschapswaarden gericht op autonomie en sociale betrokkenheid en past het best bij de waarden die het programma de Vreedzame School uitdraagt. Naast het kritisch-democratische type, kozen vier groepsleerkrachten voor individualistisch burgerschap. Dit type bevat burgerschapswaarden gericht op autonomie en aanpassing. De vier overige groepsleerkrachten kozen voor aanpassingsgericht burgerschap. Dit type burgerschap richt zich op aanpassing en sociale betrokkenheid. De inhoud van de interviews kwam overeen met het type burgerschap dat de groepsleerkrachten kozen. Alle groepsleerkrachten gaven aan dat zij alle burgerschapswaarden belangrijk vonden bij het

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

lesgeven. De twee gekozen burgerschapswaarden vonden zij het meest belangrijk in de onderwijspraktijk, maar dit betekende volgens hen niet dat de overige waarden te verwaarlozen zijn. De groepsleerkrachten merkten op dat zij samenhang zagen tussen de burgerschapswaarden. Zo zou bijvoorbeeld een veilig klimaat en het stimuleren van vertrouwen, ervoor zorgen dat leerlingen eerder hun eigen mening durfden te uiten.

Burgerschapsvorming in onder-, midden- en bovenbouw

In dit gedeelte zullen de belangrijkste verschillen in burgerschapsinvulling en het type burgerschap tussen onder-, midden- en bovenbouw worden beschreven.

De groepsleerkrachten gaven aan dat zij merkten dat er een verschil in burgerschapsinvulling bestond tussen de onderbouw en de midden- en bovenbouw. In de interviews gaven de groepsleerkrachten aan dat zij dachten dat er in de onderbouw een sterkere nadruk lag op aanpassingswaarden, zoals het toepassen van regels en structuur. Groepsleerkrachten uit de midden- en bovenbouw vermeldden dat zij makkelijk kunnen discussiëren met de leerlingen en dat leerlingen vaak goed om kunnen gaan met kritiek. Dit zijn waarden die passen binnen autonomie. Concluderend valt te stellen dat de groepsleerkrachten in de interviews vermeldden dat in de onderbouw, vergeleken met midden- en bovenbouw, meer aandacht is voor aanpassingswaarden. In de midden- en bovenbouw wordt er, vergeleken met de onderbouw, volgens de groepsleerkrachten, meer aandacht besteed aan autonomiewaarden.

In tabel 5 is de verdeling tussen de burgerschapstypen te zien, gespecificeerd naar onder-, midden- en bovenbouw. Met name groepsleerkrachten in de middenbouw kiezen voor kritisch-democratisch burgerschap. In de onderbouw kiezen de meeste groepsleerkrachten voor aanpassingsgericht burgerschap. In de bovenbouw ligt de verdeling tussen de drie burgerschapstypen ongeveer gelijk. Opvallend is dat groepsleerkrachten in de bovenbouw het minst vaak kiezen voor kritisch-democratisch burgerschap.

Tabel 5 Gekozen burgerschapstypen gespecificeerd naar onder-, midden- en bovenbouw

Burgerschapstype	Gekozen door groepsleerkrachten in de onderbouw (met respondentnummer):	Gekozen door groepsleerkrachten in de middenbouw (met respondentnummer):	Gekozen door groepsleerkrachten in de bovenbouw (met respondentnummer):
Individualiserend/calculerend	10	6	8, 12
Aanpassingsgericht	3, 14	-	2, 4
Kritisch-democratisch	13	1, 5, 9, 11	7

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

Houding groepsleerkracht bij burgerschapsvorming

Het goed toepassen van burgerschapsvorming en het programma de Vreedzame School zit, volgens de groepsleerkrachten, voornamelijk in de houding die ze als groepsleerkracht uitdraagt. Zo vonden alle groepsleerkrachten dat zij een voorbeeldfunctie dienen te vervullen tegenover de kinderen. Om bijvoorbeeld eerlijkheid te kunnen stimuleren, is het belangrijk dat de groepsleerkracht zelf naar de kinderen toe ook altijd eerlijk is.

Daarnaast waren de groepsleerkrachten allemaal van mening dat burgerschapsvorming, en daarmee ook de inhoud van de Vreedzame School, niet in een paar lesjes per week moest worden toegepast, maar dat dit door de lessen heen moest zijn verweven en in verschillende contexten moet worden toegepast en gestimuleerd. Dit betekent dat, in de momenten die zich daarvoor lenen, er, volgens de groepsleerkrachten, teruggekoppeld moet worden naar burgerschapswaarden.

“Hé, van je bent wel 1 les met Vreedzaam bezig, maar als je dus daarna kijkt naar de hele groep, dan ben je dus eigenlijk iedere dag met Vreedzaam bezig. En dan probeer ik het ook wel door te trekken van niet alleen op school, maar ook na schooltijd. Van hoe ga je met vriendjes en dergelijke dingen. Ook wel eens dat er kinderen zijn die zeggen ‘nou in het weekend heb ik problemen gehad met voetbal of dit of dat of die heeft met getackeld’. Dat je daar dan ook even op inhaakt. Dat ik zeg van ‘nou heb je het opgelost? En hoe ga je dat dan oplossen?’”
(Respondent 7, man, bovenbouw)

Tot slot is het belangrijk om te vermelden dat het ook het karakter van de groepsleerkracht een belangrijke rol speelt bij het stimuleren van burgerschapsvorming. Onderstaande uitspraak van een groepsleerkracht onderschrijft dit.

“Dat is meer een persoonlijke keuze. Omdat ik meer zo in elkaar zit. Daarom begrijp ik dat ook beter. Dan kan ik er ook meer mee doen. Ja dat zijn echt mijn dingetjes weet je wel? Zoals zelfstandig zijn en goede manieren en eerlijk, ja dat zit een beetje in mij” (Respondent 6, vrouw, middenbouw)

Conclusie en discussie

In dit onderzoek is onderzocht op welke manier groepsleerkrachten op Vreedzame Scholen burgerschapsvorming invullen. Er is gekeken naar welke definitie groepsleerkrachten geven aan burgerschapsvorming en welke burgerschapswaarden zij daarbij belangrijk vinden, welke rol de Vreedzame School bij burgerschapsvorming speelt en welk burgerschapstype groepsleerkrachten nastreven.

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

Burgerschapsdefinitie

Verwacht werd dat de groepsleerkrachten, aangezien zij lesgeven op basisscholen die het programma de Vreedzame School volgden, konden verwoorden wat hun definitie van burgerschapsvorming inhield. Uit de resultaten bleek dat veel groepsleerkrachten ten eerste niet bekend waren met de term burgerschapsvorming en ten tweede weinig uitgebreide antwoorden gaven, wanneer gevraagd werd naar hun beschrijving van burgerschapsvorming. Daarnaast vreesden een aantal groepsleerkrachten dat burgerschapsvorming te veel tijd van hen zou vergen. Deze drie bevindingen lijken met elkaar te maken te hebben. Waarschijnlijk is het zo dat veel groepsleerkrachten niet uitgebreid konden uitleggen wat zij bij burgerschapsvorming belangrijk vonden, omdat zij niet goed wisten wat de term burgerschapsvorming inhield. De groepsleerkrachten die bekend waren met de term burgerschapsvorming hadden meer ervaring met het programma de Vreedzame School in vergelijking tot de groepsleerkrachten die niet bekend waren met de term. Opvallend hierbij is dat de groepsleerkrachten afkomstig van de basisschool die het aanvullende programma van de Vreedzame School volgden, concreet aan konden geven wat zij onder burgerschapsvorming verstonden. Zij zagen burgerschapsvorming onder andere terugkomen in de groepsvergaderingen, waarin leerlingen leren om naar elkaar te luisteren en zich te verplaatsen in een ander. Hierdoor lijkt het zo te zijn dat deze aanvulling van het programma zorgt voor een beter begrip van burgerschapsvorming. Dit zal uit volgend onderzoek moeten blijken. De groepsleerkrachten die van mening waren dat burgerschapsvorming mogelijk te veel tijd zou vragen, waren eveneens niet bekend met de term burgerschapsvorming en hadden gemiddeld weinig ervaring (drie jaar) met het programma de Vreedzame School. Mogelijk zagen zij niet in dat burgerschapsvorming wordt toegepast in het programma de Vreedzame School. Het is dus belangrijk dat binnen het programma de Vreedzame School meer aandacht komt voor burgerschapsvorming, waarbij aangegeven wordt dat burgerschapsvorming terugkomt in de lessen van de Vreedzame School. Waarden die door de groepsleerkrachten werden opgenoemd bij hun definitie van burgerschapsvorming waren onder andere het bijbrengen van zelfstandigheid, goede manieren en het bijbrengen van respect voor verschillen. Deze pasten zowel bij autonomiewaarden, als bij aanpassingswaarden en waarden over sociale betrokkenheid.

De rol van de Vreedzame School bij burgerschapsvorming

Veel groepsleerkrachten zagen het programma de Vreedzame School terug als ondersteunend bij burgerschapsvorming, voornamelijk bij het oplossen van conflicten.

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

Andere gebieden waarbij de Vreedzame School een rol speelt, kwamen met name aan bod tijdens het bespreken van de vignetten over autonomiewaarden, aanpassingswaarden en waarden over sociale betrokkenheid. Waarschijnlijk heeft dit te maken met het grote aantal groepsleerkrachten dat niet bekend was met de term burgerschapsvorming. In de vignetten over autonomie, aanpassing en sociale betrokkenheid waren concrete burgerschapswaarden uitgewerkt. Hierdoor werd het voor de groepsleerkrachten wellicht duidelijker wat de inhoud van de term burgerschapsvorming precies inhield. Het programma draagt, volgens hen, zowel bij aan het stimuleren van autonomie-, aanpassings- en waarden over sociale betrokkenheid. Dit uit zich bijvoorbeeld in het stimuleren van ‘ik-boodschappen’, het samen maken van afspraken en het opbrengen van respect voor verschillen. Om de kennis over burgerschapsvorming bij groepsleerkrachten te vergroten is het dus, zoals eerder vermeld, van belang om in het lesprogramma van de Vreedzame School duidelijk naar voren te laten komen wat burgerschapsvorming inhoudt. Daarnaast is het belangrijk om in het lesprogramma van de Vreedzame School aan te geven dat het programma meer inhoudt dan alleen conflictoplossing.

Burgerschapstype

Verwacht werd dat de meeste groepsleerkrachten een kritisch-democratisch burgerschap nastreefden. Deze verwachting werd bevestigd. De waarden van kritisch-democratisch burgerschap komen sterk overeen met de waarden uit het programma van de Vreedzame School. Bij beiden wordt zowel aan het algemeen belang, als aan individuele ontplooiing aandacht besteed (Pauw & Van Sonderen, 2006; Leenders & Veugelers, 2004). Verder bleek uit de reacties van de groepsleerkrachten op de burgerschapswaarden dat zij, ook al kozen zij voor een bepaald type burgerschap, zij aan alle overkoepelende burgerschapswaarden een zekere waarden hechtten. Dit bevestigt het ideaaltypische karakter van de burgerschapstypen (Leenders & Veugelers, 2004), waarbij een nadruk wordt gelegd op een bepaald type burgerschap. Dit betekent niet dat groepsleerkrachten andere burgerschapswaarden over het hoofd zien.

Burgerschapsvorming in onder- midden en bovenbouw

Verwacht werd dat groepsleerkrachten in de onderbouw meer aandacht besteden aan aanpassingswaarden en aanpassingsgericht burgerschap daardoor het meest zouden toepassen. In de midden- en bovenbouw zouden groepsleerkrachten meer aandacht besteden aan autonomie en sociale betrokkenheid. De verwachtingen voor de onder- en middenbouw zijn in dit onderzoek bevestigd. In de onderbouw werd door de groepsleerkrachten vaak gestreefd

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

naar aanpassingsgericht burgerschap. In de middenbouw werd, door de groepsleerkrachten, vaak gestreefd naar kritisch-democratisch burgerschap. Dit komt overeen met de vooraf opgestelde verwachting en kan verklaard worden door de ontwikkeling in morele redentatie bij leerlingen in deze leeftijd (Kohlberg, 1973). In de middenbouw hebben leerlingen een hoger niveau van moreel redeneren, waar de groepsleerkracht in de lessen gebruik van kan maken. Ook de inhoud van de Vreedzame School sloot bij deze bevinding aan. In de onderbouw wordt meer aandacht besteed aan saamhorigheid, terwijl in de middenbouw meer nadruk komt te liggen op het toepassen van mediatie en het vergroten van de verantwoordelijkheid (Pauw & Van Sonderen, 2006). In de bovenbouw daarentegen, lag de verdeling tussen de verschillende burgerschapstypen ongeveer gelijk, waarbij de groepsleerkrachten het minst vaak kozen voor kritisch-democratisch burgerschap. Dit is zeer opmerkelijk, aangezien verwacht werd dat groepsleerkrachten uit de bovenbouw kritisch-democratisch burgerschap zouden nastreven. Ten eerste, omdat de leerlingen in deze groepen een hoger moreel redentatieniveau hebben ontwikkeld (Kohlberg, 1973). Ten tweede, omdat het programma van de Vreedzame School in de bovenbouw een sterkere nadruk legt op mediatie door het invoeren van leerlingmediatoren in groep 7 en 8. Hierdoor werd verwacht dat groepsleerkrachten meer nadruk zouden leggen op zelfstandigheid en verantwoordelijkheid. Door blokken als ‘anders en toch samen’, wordt een nadruk gelegd op sociale betrokkenheid. Dit gecombineerd betekent dat er in de bovenbouw werd verwacht dat er, door de groepsleerkrachten zowel autonomiewaarden als waarden in sociale betrokkenheid werden gestimuleerd door een nadruk op kritisch-democratisch burgerschap. Een verklaring voor het uitblijven van deze verwachting kan wellicht worden gezocht in de de middenbouw. Misschien hebben leerlingen in de middenbouw voldoende autonomiewaarden en waarden over sociale betrokkenheid geleerd, waardoor groepsleerkrachten daar in de bovenbouw minder aandacht aan besteden. Zeker is deze verklaring niet. Herhalingsonderzoek dient daarbij uit te wijzen of de nadruk op burgerschapstypen door groepsleerkrachten uit onder- midden- en bovenbouw ook daadwerkelijk plaatsvindt.

Houding groepsleerkracht bij burgerschapsvorming

Een belangrijke bevinding uit dit onderzoek is dat de houding van de groepsleerkracht een zeer belangrijke rol speelt bij burgerschapsvorming (Bron, 2006). De groepsleerkrachten gaven aan dat zij zich bewust zijn van hun functie als moreel rolmodel voor de leerlingen en dragen dit ook uit (Lickona, 1997). Daarnaast passen de groepsleerkrachten uit dit onderzoek burgerschapsvorming en de Vreedzame School, schoolbreed toe. Alledaagse situaties oftewel

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

teachable moments (Pauw & Van Sonderen), worden aangegrepen om burgerschapswaarden te stimuleren. Tevens hechtten de groepsleerkrachten er veel waarde aan dat leerlingen actief kunnen participeren in de klas (Veugelers & Vedder, 2003). Voornamelijk groepsleerkrachten uit de midden- en bovenbouw vonden dit belangrijk. Zij gaven bij de burgerschapswaarden over aanpassing namelijk aan dat zij de waarden gehoorzamen niet bij burgerschapsvorming vonden horen, aangezien dit volgens hen eenrichtingsverkeer aangaf. Tot slot speelt het karakter van de groepsleerkrachten, volgens hen, een grote rol. Groepsleerkrachten gaven aan dat hun keuze voor bepaalde burgerschapswaarden te maken heeft met wat zijzelf belangrijk vinden.

Beperkingen en vervolgonderzoek

Enkele beperkingen binnen dit onderzoek liggen in de selectie. Aangezien dit onderzoek bij de werving van participanten doelgerichte selectie heeft gebruikt is alleen generaliseerbaarheid op lokaal niveau mogelijk. Daarnaast kan het zijn dat, omdat gevraagd is naar eigen ervaringen en invullingen, tijdens de interviews sociaalwenselijke antwoorden zijn gegeven. De groepsleerkrachten zouden antwoorden gegeven kunnen hebben, waarvan zij dachten dat deze 'juist' waren in de ogen van de onderzoeker. Vervolgonderzoek zou observaties kunnen uitvoeren om te kijken of de opvattingen en ervaringen van de groepsleerkrachten ook daadwerkelijk in de praktijk plaatsvinden. Daarnaast zou vervolgonderzoek grootschaliger opgezet kunnen worden, bijvoorbeeld door een vorm van kwantitatief onderzoek. In de toekomst kan onderzocht worden of de vernieuwing van de Vreedzame School op het gebied van burgerschapsvorming voor andere resultaten zal zorgen. Ook kan vervolgonderzoek uitwijzen of het verschil tussen burgerschapsinvulling bij groepsleerkrachten uit de onder-, midden- en bovenbouw daadwerkelijk aanwezig is. Tevens is het belangrijk dat groepsleerkrachten bewust worden gemaakt van de inhoud en toepassingen van burgerschapsvorming. Paradoxaal genoeg weten groepsleerkrachten vaak niet wat de term burgerschapsvorming inhoudt, maar passen zij het, in de klas, wel toe.

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

Referenties

- Boeije, H. R. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Broek, A. van den, Haan, J. de & Hart, J. de (2007). Sociale participatie. In R. Bijl, J. Boelhouwer, & E. Pommer (Eds.), *De sociale staat van Nederland 2007* (pp. 303-324). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bron, J. (2006). *Een basis voor burgerschap. Een inhoudelijke verkenning voor het funderend onderwijs*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling.
- Bronneman-Helmers, R., & Zeijl E. (2008). Burgerschapsvorming in het onderwijs. In P. Schnabel, R. Bijl & J. Hart de (Eds.), *Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie. Sociaal en cultureel rapport 2008* (pp. 173-208). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dam, G. ten, Geijssel, F., Reumerman, R., & Ledoux, G. (in press). Burgerschapscompetenties: de ontwikkeling van een meetinstrument. *Pedagogische Studiën*, 87 (5).
- Dewey, J. (1966). *Democracy and education*. New York: The Free Press.
- Driessen, G., & Doesborgh J. (2004). *De feminisering van het basisonderwijs. Effecten van het geslacht van de leerkrachten op de prestaties, de houding en het gedrag van de leerlingen*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale wetenschappen (ITS).
- Eduniek (2010). *De Vreedzame School is vernieuwd! Nieuwsbrief maart 2010*. Zeist: drukkerij Kerckebosch.
- Eurydice (2005). *Citizenship education at school in Europe*. Brussels: European Commission, Directorate-General for Education and Culture.
- Giroux, H. A. (2001). *Public spaces private lives*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Inspectie van het Onderwijs (2006). *Toezicht op burgerschap en integratie*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (n.d.). *Onderwijstijd*. Gevonden op 20 mei 2010, op <http://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/Deelname+en+uitval/Onderwijstijd>
- Johnson, D. W., Johnson, R., Dudley, B., & Acikgoz, K. (1994). Effects of conflict resolution training on elementary school students. *The Journal of Social Psychology*, 134, 803-817.
- Kahne, J., & Westheimer, J. (2003). Teaching democracy: what schools need to do. *Phi Delta Kappan*, 85, 34-40, 57-61, 63-66.

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

- Kohlberg, L. (1973). The claim to moral adequacy of a highest stage of moral judgment. *Journal of Philosophy*, 70, 630-646.
- Komalasari, K. (2009). The effect of contextual learning in civic education on students' civic competence. *Journal of Social Sciences*, 5, 261-270.
- Landsheer, H., Hart, H. 't, Goede, M. de & Dijk, J. van (2003). *Praktijkgestuurd onderzoek: methoden van praktijkonderzoek*. Groningen: Stenfert-Kroese.
- Leenders, H., & Veugelers, W. (2004). Waardevormend onderwijs en burgerschap: een pleidooi voor een kritisch-democratisch burgerschap. *Pedagogiek*, 24, 361-375.
- Leenders, H., Veugelers, W., & Kat, E. de (2008). Teachers' view on citizenship education in secondary education in the Netherlands, *Cambridge Journal of Education*, 38, 155-170.
- Lickona, T. (1996). Eleven principles of effective character education. *Journal of Moral Education*, 25, 93-100.
- Lickona, T. (1997). The teacher's role in character education. *Journal of Education*, 179, 63-80.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschap. (2005). *Voorstel van wet en memorie van toelichting nummer W2624K-2*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs en Wetenschap.
- Oser, F., & Veugelers, W. (2008). Introduction. In F. Oser & W. Veugelers (Eds.), *Getting involved. Global citizenship development and sources of moral values* (pp.1-13). Rotterdam/Taipei: Sense Publishers.
- Pauw, L. M. J., & van Sonderen, J. (2006). *Handleiding De Vreedzame School: Een School met een Hart!* Zeist: Drukkerij Kerckebosch.
- Schnabel, P., & Hart, J. de (2008). Sociale cohesie: het thema van dit sociaal en cultureel rapport. In P. Schnabel, R. Bijl & J. Hart de (Eds.), *Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie. Sociaal en cultureel rapport 2008* (pp.11-26). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Thijs, A. (2008). *Burgerschapsvorming in leermiddelen primair onderwijs*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling.
- Veugelers, W., & Kat, E. de (2003). Moral task of the teacher according to students, parents and teachers. *Educational Research and Evaluation*, 9, 75-91.
- Veugelers, W., & Vedder, P. (2003). Values in teaching. *Teachers and Teaching*, 9, 377-389.

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

- Westheimer, J., & Kahne, J. (2004). What kind of citizen? The politics of educating for democracy. *American Educational Research Journal*, 41, 237-269.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2003). *Waarden, normen en de last van het gedrag*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- White, P. (1999). Political education in the early years: the place of civic virtues. *Oxford Review of Education*, 25, 59-70.
- Winter, M. de (2004). *Opvoeding, onderwijs en jeugdbeleid in het algemeen belang. De noodzaak van een democratisch-pedagogisch offensief*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

Bijlage 1. Topiclijst

Introductie

- Voorstellen
- Uitleggen thesis Universiteit Utrecht (wat houdt het in/waar gaat het over)
- Indeling interview: achtergrondvragen, algemene vragen burgerschapsvorming en reactie op drie mogelijke vormen)
- Duur interview half uur-drie kwartier
- Er zijn geen goede of foute antwoorden. Voor dit onderzoek ben ik slechts geïnteresseerd in uw mening en persoonlijke ervaring.
- Toestemming audio-opname?
- Benadrukken anonimiteit
- Vragen?

Achtergrondvragen.

- Groep
- School, omschrijving, aantal jaar, methode Vreedzame School
- Leerlingen, omschrijving, aantal
- Wijk, omschrijving

Burgerschap algemeen

- Bekend met term burgerschapsvorming?
 - Wat verstaat u onder burgerschapsvorming? Wat is burgerschapsvorming volgens u?
 - Wat vindt u belangrijk bij burgerschapsvorming?
 - Welke eigenschappen/waarden vindt u belangrijk dat een kind later heeft in de maatschappij?
- (samenvatten) Hoe past u dit (eigen invulling) toe in de klas? Voorbeelden?
 - Onderbouw/middenbouw/bovenbouw verschil? waarom?
 - Rol Vreedzame School bij burgerschapsvorming?

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

Burgerschapsvignetten

- Per vignet
 - Spreekt deze vorm u aan? Waarom wel/niet? Wat spreekt u het meest aan hierin? Welke begrippen spreken u hierin aan/welke niet?
 - Past u dit ook zo toe? Op welke manier? Concrete voorbeelden? In welke les heeft u hier laatst aandacht aan besteedt? Kunt u een vb geven van een les waarin dat duidelijk naar voren kwam?
 - Hoe heeft u dit bereikt? Hoe stimuleert u dit? Obstakels? Pakken de kinderen dit ook altijd op? In welke gevallen wel, in welke gevallen niet?
 - Rol Vreedzame School hierbij? Concrete voorbeelden van lessen uit Vreedzame school.
 - Vindt u dit voldoende voor dit stukje of heeft u nog aanvullingen?
- Daarna concluderend: welk van deze drie vormen spreekt u het meest aan, waarom? Welke het minst? Waarom?
- Zijn er nog dingen qua burgerschapsvorming die u mist in deze drie stukjes?

Wanneer het vastloopt

- Waarom ziet u dat zo?
- Op welke manier gaat dat in zijn werk?
- Kunt u dat toepassen op uw situatie in de klas?
- Kunt u dat verder uitleggen?
- Hoe bedoelt u dat?
- Samenvatten

Afsluiting

- Nog vragen?
- Resultaten terugkoppelen?
- Benadrukken anonimiteit
- Bedanken

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

Bijlage 2. Vignetten

1.

Als het gaat om burgerschapsvorming vind ik het heel belangrijk dat leerlingen leren **zelfstandig** te zijn. Ook vind ik het belangrijk dat leerlingen leren om een **eigen mening** te vormen en **kritisch leren denken**. Dat ze, in de kring bijvoorbeeld, goed kunnen uitleggen wat ze ergens van vinden en waarom dat zo is. Ook moeten ze daarbij om kunnen leren gaan met **kritiek** van anderen en een **afwijkende mening** goed te kunnen onderbouwen. Verder vind ik het belangrijk dat leerlingen weten wat hun rechten en vrijheden zijn, zoals vrijheid van meningsuiting of recht op onderwijs.

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

2.

Als het gaat om burgerschapsvorming vind ik het heel belangrijk dat leerlingen **goede manieren** aanleren. Kinderen moeten bijvoorbeeld weten dat ze iemand aan moeten kijken als diegene tegen ze praat, dat ze hun rommel opruimen en leren dat ze elkaar niet mogen uitschelden. Ik stimuleer ze om **eerlijk** tegen elkaar te zijn om ervoor te zorgen dat leerlingen elkaar kunnen **vertrouwen** en betrouwbaar zijn. In de klas hecht ik veel waarde aan **regelmaat en structuur**. Daarnaast vind ik het belangrijk dat leerlingen ook leren om opdrachten te maken die ze niet leuk vinden en zo **zelfdiscipline** trainen. Leerlingen moeten weten wat de regels zijn op school en zich daar naar **gehoorzamen**. Zo vind ik het bijvoorbeeld belangrijk dat ze stil zijn wanneer de meester of juf praat.

HOE GEVEN GROEPSLEERKRACHTEN OP VREEDZAME SCHOLEN INVULLING AAN BURGERSCHAPSVORMING?

3.

Als het gaat om burgerschapsvorming vind ik het heel belangrijk dat leerlingen leren om sociaal betrokken te zijn. Ik vind het belangrijk om ervoor te zorgen dat de leerlingen **betrokken zijn bij het lief en leed** van anderen. Ik vind het belangrijk dat er in de klas een gevoel van saamhorigheid heerst en dat kinderen **solidair** zijn met elkaar. Ook is het van belang dat leerlingen leren om **rekening te houden met anderen**. Daarnaast is het belangrijk dat leerlingen leren om mensen met een andere overtuiging te **respecteren**, bijvoorbeeld als het gaat om leerlingen met een ander geloof. Ik vind het belangrijk dat kinderen **rechtvaardig** kunnen handelen.